

<https://doi.org/10.15407/sofs2025.02.104>

УДК 001.83/.89:001:654.071+37 "Альбіцькі"(091)

І.О. ДЕМУЗ, доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН

вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, 03121, Україна

e-mail: demuz_inna@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

НАУКОВІ ДИНАСТІЇ В ІНЖЕНЕРНІЙ НАУЦІ Й ОСВІТІ УКРАЇНИ В КІНЦІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX ст.: ВАСИЛЬ І ВОЛОДИМИР АЛЬБІЦЬКІ

У статті наведено результати дослідження впливу династії Альбіцьких на розвиток інженерної науки й освіти України кінця XIX — початку XX ст. Простежено вплив професора Василя Івановича Альбіцького на становлення наукового світогляду його сина Володимира Васильовича Альбіцького. Основну увагу приділено аналізу наукового наставництва, ролі сімейних традицій у професійному розвитку й питанням наукової самостійності молодшого Альбіцького. Розглянуто соціально-політичні аспекти, які впливали на кар'єрний шлях представників наукових династій на початку XX ст., зокрема щодо академічної конкуренції, політичних переконань і суспільного сприйняття. Методологічною основою дослідження стали історико-біографічний метод, що дало змогу простежити професійний розвиток В.В. Альбіцького, а також порівняльно-історичний, який уможливив аналіз впливу соціально-економічних і політичних чинників на кар'єру вченого. Використано проблемно-хронологічний метод для визначення основних етапів формування наукової діяльності батька і сина, а також міждисциплінарний аналіз для розгляду їхнього внеску в інженерну освіту

Цитування: Демуз І.О. Наукові династії в інженерній науці й освіті України в кінці XIX — на початку XX ст.: Василь і Володимир Альбіцькі. *Наука та наукознавство*. 2025. № 2 (128). С. 104—119. <https://doi.org/10.15407/sofs2025.02.104>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

і науку. З'ясовано, що професійний шлях В.В. Альбіцького значною мірою визначався науковим авторитетом його батька, В.І. Альбіцького, котрий відіграв ключову роль у розвитку вищої технічної освіти і гідравлічної науки в Харківському технологічному інституті. В.В. Альбіцький отримав ґрунтовну підготовку, активно працював у Гідравлічній лабораторії інституту, здійснивши вагомий внесок у вдосконалення методів випробування гідротехнічних конструкцій та очищення трубопроводів. Разом із тим формування його академічної кар'єри було зумовлене соціально-політичними обставинами початку ХХ ст. Прихильність до монархічних ідей, конфлікти з революційно налаштованими студентами й академічним середовищем зрештою обмежили можливості подальшого професійного зростання В.В. Альбіцького. На прикладі біографії В.В. Альбіцького продемонстровано, як політичні переконання могли впливати на наукову діяльність і кар'єрний шлях учених ХІХ — початку ХХ ст.

Ключові слова: Володимир Васильович Альбіцький, Василь Іванович Альбіцький, наукові династії, академічне наставництво, гідравліка, вища технічна освіта, Харківський технологічний інститут, Гідравлічна лабораторія, політичні конфлікти, соціальні впливи на науку.

Вступ. Сьогодні в історичному наративі все частіше побутують концепти, як-то «просопографічний портрет», «колективна біографія», «контекстова біографія», «родинна біографія», «нова сімейна історія». Остання, як ретрансляція жанру «колективної біографії», знаходячись на перехресті приватного та публічного життя, має міждисциплінарний характер і синхронізує біографічні дослідження із культурною антропологією. «Нова сімейна історія», яка є набагато ширшою від біографій кожного окремо взятого представника, потребує дослідження тих генетично успадкованих талантів та здібностей, що контекстово вписують того чи іншого члена родини до соціокультурного часопростору країни. Після вдалої спроби через контекст «нової сімейної історії» представити династичні зв'язки та місце родини Сокальських у соціокультурному житті України ХVІІІ—ХХ ст. [1] пропонуємо результати дослідження впливу родини Альбіцьких на розвиток інженерної думки України кінця ХІХ — початку ХХ ст. Особливу роль у цьому процесі відіграє взаємодія між поколіннями вчених, зокрема передача знань, досвіду й академічних традицій від наставника до учня. Зокрема, діяльність батька Василя Івановича та сина Володимира Васильовича Альбіцьких відображає складний процес формування молодого науковця під впливом досвідченого вченого.

Автор статті зробив акцент на визначенні впливу В.І. Альбіцького на становлення його сина як науковця у галузі гідравліки та інженерної освіти. Важливо оцінити, наскільки наставництво сприяло професійному зростанню В.В. Альбіцького і чи вплинуло воно на його академічну незалежність.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення наукових контактів між Василем Івановичем та Володимиром Васильовичем Альбіцькими в сучасній історіографії досліджено фрагментарно. Як зазначив А.О. Панасюк, *«українська історична наука поки що не дала комплексної оцінки творчого шляху професора Василя Івановича Альбіцького, а також його науково-педагогічної спадщини»* [2, с. 230], не кажучи вже про більш ширший, династичний контекст. Короткі згадки про наукову діяльність В.В. Альбіцького містяться у працях О.Д. Капліна [3] та О.М. Обершт [4], де відзначено також його участь у монархічних організаціях. У дослідженнях М.В. Гутник [5] і А.О. Панасюка [6] його згадано лише як лаборанта Гідравлічної лабораторії Харківського технологічного інституту (ХТІ). У монографії Д.Ю. Журила [7] й тезах О.Д. Журила та В.М. Гелетто [8] значну увагу приділено особистим взаєминам В.В. Альбіцького з професором Іваном Івановичем Белянкіним. Короткі довідкові дописи на сайтах¹ містять лише окремі факти з життя В.В. Альбіцького без розгорнутого аналізу його наукової чи педагогічної діяльності.

Постать і наукова спадщина вченого-гідравліка В.І. Альбіцького привертають увагу істориків, але не вивченими залишаються питання взаємодії між батьком і сином Альбіцькими. Отже, подальших досліджень потребують окремі сторони їхньої співпраці, як-то процес наставництва, передачі академічних знань, формування професійного світогляду молодшого Альбіцького, а також особисті відносини між ними.

Мета статті — надати результати комплексного дослідження наукової та освітньої діяльності Володимира Васильовича Альбіцького у Харківському технологічному інституті. Завданнями дослідження є визначення впливу батька Василя Івановича Альбіцького на формування наукових поглядів і професійної кар'єри сина, а також виявлення соціально-політичних факторів початку ХХ ст. і сімейних наукових традицій, що вплинули на академічну кар'єру В.В. Альбіцького.

Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, що поєднує історико-науковий аналіз, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний та біографічний методи, а також концепцію наукових династій у контексті розвитку технічної науки і освіти.

Наукова новизна. Вперше здійснено цілісний і комплексний аналіз архівного джерела «Владимир Альбицкий. Державний архів Харківської області, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7» як базового для реконструкції біографії В.В. Альбіцького, попри той факт, що цей документ уже уведено

¹ Альбицкий Владимир Васильевич. Сайт бібліотеки НТУ «ХПІ». URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/uk/graduate/AlbitskiyVV> (дата звернення: 01.03.2025); Альбицкий Владимир Васильович (6 липня 1885—?). URL: http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/PREPODAVATELY/PR_A.html (дата звернення: 02.03.2025).

до наукового обігу в працях М.В. Гутник і Д.Ю. Журила. На відміну від попередніх досліджень, автор статті вперше проаналізував побутові академічні, професійні та світоглядні аспекти діяльності В.В. Альбіцького, що дало змогу не лише розширити уявлення про його науковий шлях, але й висвітлити динаміку формування молодого дослідника на тлі взаємин із батьком. Це закладає підвалини для створення колективної біографії родини Альбіцьких, яка поглибить знання про наукові династії в інженерній думці України початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу та обговорення результатів. Володимир Васильович Альбіцький народився 6 липня 1885 р. у Санкт-Петербурзі² в родині освітян — Василя Івановича та Ганни Абрамівни Альбіцьких. Він був довгоочікуваним сином у сім'ї, де вже виховувалися двоє старших доньок — трирічна Олександра й одnorічна Антоніна³. Відомостей про дитячі роки В.В. Альбіцького збереглося небагато. Проте відомо, що у зв'язку з переведенням батька на роботу до Харкова у 1886 р. [2, с. 300] він зростав і виховувався в цьому місті, у сімейному середовищі, що характеризувалося консервативно-православними традиціями.

Батько, Василь Іванович Альбіцький, був не лише провідним ученим і педагогом [9], а й послідовним прихильником православно-консервативних ідей. Він приділяв особливу увагу збереженню національних звичаїв, культурної спадщини та соціальних структур, що ґрунтувалися на традиційних цінностях і міжпоколінній передачі знань [10, с. 140—141]. Відзначаючи важливість усталених норм, В.І. Альбіцький підтримував лише ті ідеологічні концепції, що сприяли зміцненню традиційних засад у суспільному й культурному житті, водночас рішуче відкидаючи радикальні трансформації та революційні реформи як потенційно небезпечні для суспільної стабільності. Наукові й педагогічні погляди Василя Івановича ґрунтувалися на ідеї неперервності традицій, що, на його думку, відігравало ключову роль у формуванні стійких соціальних спільнот [3, с. 139; 10, с. 140—141]. У такому світоглядному середовищі зростав і Володимир Альбіцький, з раннього дитинства отримуючи відповідні настанови від батька. Виховання, побудоване на консервативних цінностях і шануванні православної традиції, значною мірою вплинуло на його подальший світогляд і життєві орієнтири.

Попри прихильність до консервативних ідей, В.І. Альбіцький значну увагу приділяв науковому вихованню сина. Його власна творча діяльність була добре відома в академічних колах, зокрема завдяки багато-

² Альбицький Володимир Васильович (6 липня 1885—?). URL: http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/PREPODAVATELY/PR_A.html (дата звернення: 11.03.2025).

³ Владимир Альбицкий. Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7, арк. 128.

гранним компетенціям у сферах механіки, гідротехніки й інженерної освіти [5, 9]. Будучи професором Харківського технологічного інституту, В.І. Альбіцький зробив значний внесок у розвиток вищої технічної освіти і підготовку інженерних кадрів. Інноваційні науково-технічні розробки вченого у галузі гідравліки та гідротехніки здобули широке визнання не лише на території сучасної України, а й за її межами [5, с. 131—132]. Його дослідження відіграли важливу роль у вдосконаленні методів розрахунку гідротехнічних споруд, що сприяло підвищенню ефективності водопостачання та регулювання водних ресурсів. Вплив ученого-гідравліка на розвиток технічних процесів у цих сферах став визначальним для формування наукових і технологічних підходів початку ХХ ст. [11, с. 144—145]. У такому інтелектуальному середовищі зростав Володимир Альбіцький, для якого батько був не лише вихователем, а й наставником і науковим керівником.

Після завершення навчання в Харківській 3-й гімназії у 1903 р. Володимир Альбіцький вступив на механічне відділення Харківського технологічного інституту⁴. У 1898 р. тогочасний Харківський практичний технологічний інститут був реорганізований і отримав нову назву — Харківський технологічний інститут імені імператора Олександра III (ХТІ) [12, с. 136]. На той час на механічному відділі лекції з прикладної механіки для студентів другого курсу і гідравліки на третьому курсі читав його батько [6, с. 300], котрий мав високий авторитет серед викладачів і студентів закладу [9, с. 76—77]. Навчання в інституті давалося Володимиру відносно легко, що пояснювалося не лише впливом і підтримкою Василя Івановича, а й власними винятковими академічними здібностями. В.В. Альбіцький виявляв високу успішність у засвоєнні технічних дисциплін і демонстрував глибокі знання у сфері механіки й гідравліки. Завдяки своїм інтелектуальним досягненням він отримував державну стипендію, що було визнанням його академічних здобутків і потенціалу як майбутнього інженера-практика⁵.

Проте Володимир успадкував від батька не лише інтелектуальні здібності, а й перейняв його промонархічні політичні погляди. На початку ХХ ст. на тлі зростання ліберальних настроїв академічно-педагогічне середовище в багатьох навчальних закладах українських губерній Російської імперії почало поступово поляризуватися. Одна частина інтелігенції, прихильна до ідей революції, діяла здебільшого таємно, намагаючись уникати репресій з боку влади. Натомість інша група, до якої належав і В.І. Альбіцький, відкрито підтримувала правлячий режим і

⁴ Альбицкий Владимир Васильевич. Сайт бібліотеки НТУ «ХПІ». URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/uk/graduate/AlbitskiyVV> (дата звернення: 03.03.2025).

⁵ Владимир Альбицкий. ДАХО України, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7, арк. 128.

виступала проти будь-яких кардинальних політичних змін, зокрема ліберальних реформ [3, с. 141; 4, с. 69]. Представники цієї групи не лише дотримувалися консервативних поглядів, а й активно критикували колег, котрі симпатизували опозиційним рухам або висловлювали підтримку вільнодумним ідеям [13, с. 84—85]. Зважаючи на значний авторитет батька Володимир беззастережно підтримував його позиції [3, с. 141]. Загалом політичні переконання В. В. Альбіцького ґрунтувалися на ідеях стабільності, збереження традиційних соціальних структур і недопущення революційних змін, які, на його думку, могли загрожувати існуючому порядку. Отже, ідейна спадковість у родині Альбіцьких простежувалася не лише в науковій, а й у суспільно-політичній площині.

Навіть після того, як В.І. Альбіцький став одним із засновників Харківського відділення монархічної організації, що діяла в місті з березня 1903 р. [10, с. 140], він продовжував активно пропагувати свої погляди серед студентів [14, с. 28]. Учений-гідротехнік намагався поширювати ці ідеї серед своїх вихованців, навіть тих, хто дотримувався революційних поглядів і не поділяв його переконань. Така діяльність викликала значний спротив з боку студентської молоді, що згодом призвело до конфлікту, який негативно вплинув на викладацьку кар'єру професора [9, с. 77]. Кульмінацією цього протистояння стали події 26 жовтня 1906 р., коли в ХТІ відбувся огляд студентських проєктів турбін, виконаних під керівництвом В.І. Альбіцького. Під час навчально-наукового заходу, де була присутня комісія разом із директором ХТІ, близько 150 студентів організували акцію протесту, публічно висловивши невдоволення професором-гідравліком [6, с. 305—306]. Інакше кажучи, вони влаштували обструкцію та висунули вимогу про його негайне звільнення, внаслідок чого Василь Іванович змушений був припинити викладання в ХТІ.

Попри ці події, Володимир Васильович Альбіцький не лише не змінив своїх політичних поглядів, а, навпаки, ще більше зміцнився у монархічних переконаннях. Він став членом монархічної організації «Гурток російських студентів» [3, с. 141], яка підтримувала самодержавний лад і протидіяла революційним ідеям серед молоді. Ба більше, Володимир активно займався вербуванням студентів до цієї організації, прагнучи поширювати консервативні ідеали серед академічної спільноти [4, с. 141]. Отже, конфліктна ситуація, що склалася навколо батька, лише посилила політичну позицію сина та спонукала до подальшої діяльності на підтримку монархічних рухів.

Надалі В.В. Альбіцький активно підтримував батька під час судових процесів проти студентів, які розгорнулися після подій жовтня 1906 р.⁶ Він виступав у ролі свідка, публічно захищаючи Василя Івановича і ви-

⁶ Южный Край. 1906. 24 ноября. С. 5—7.

правдовуючи його дії, аргументуючи їх необхідністю дотримання академічної дисципліни і збереження традиційних цінностей у навчальному середовищі⁷. Позиція сина була чіткою та незмінною, що свідчило про його глибоку переконаність у правоті батька. Обидва — і Володимир, і Василь Іванович — демонстрували принциповість та послідовність у переконаннях, не відступаючи від своїх ідей навіть у складних обставинах. Ця риса, поряд з аналітичним мисленням і схильністю до системного підходу, формувала їхній світогляд й визначала поведінку як у професійній, так і у суспільно-політичній діяльності. Отже, Володимир не лише успадкував професійний хист батька, а й повною мірою перейняв його моральні якості, зокрема наполегливість, принциповість і відданість своїм поглядам.

У вересні 1908 р. В. І. Альбіцького за рішенням Міністерства народної освіти призначено керівником Гідравлічної лабораторії ХТІ [5, с. 133]. На новій посаді він не тільки займався організаційною і науково-дослідною діяльністю, а й активно опікувався технічним оснащенням лабораторії, забезпечуючи її необхідними пристроями та обладнанням для проведення експериментів у галузі гідравліки [6, с. 306]. У цьому процесі йому значну допомогу надавав Володимир, котрий на той час продовжував навчання в ХТІ⁸. Протягом усього періоду студентського навчання син безперервно залучався до роботи в лабораторії під керівництвом батька, набуваючи практичного досвіду у галузі гідротехніки і механіки [7, с. 163]. Ця діяльність сприяла його професійному зростанню і поглибленню технічних знань, що згодом дало вагомий результат. Кульмінацією освітнього шляху Володимира стало отримання 27 травня 1911 р. диплома інженера-технолога з відзнакою. Окрім цього, йому було надано окреме право на отримання IX класу в «Табелі про ранги» в разі вступу на державну службу на посаду штатного техника⁹. Ця відзнака свідчила про високий рівень його підготовки і перспективи для подальшої професійної діяльності в інженерно-технічній галузі.

Наголосимо, що у ХТІ кожна лабораторія мала закріпленого за нею лаборанта. Ще до отримання прав на облаштування Гідравлічної лабораторії В.І. Альбіцький мав такого співробітника¹⁰, яким був надвірний радник та інженер-технолог Олександр Андрійович Попов (1868—?), кот-

⁷ Южный Край. 1906. 25 ноября. С. 5.

⁸ Альбицкий Владимир Васильевич. Сайт бібліотеки НТУ «ХПІ». URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/uk/graduate/AlbitskiyVV> (дата звернення: 04.03.2025); Альбицкий Владимир Васильевич (6 липня 1885—?). URL: http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/PREPODAVATELY/PR_A.html (дата звернення: 04.03.2025).

⁹ Владимир Альбицкий. ДАХО, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7, арк. 128.

¹⁰ Там само, арк. 4.

рий у 1910 р. займався вивченням парових машин і насосів на Краматорському содовому заводі Любимова і К., а також у 1911 р. керував роботами в акціонерному товаристві «Ртутна і вугільна справа О. Ауербаха і Ко». Паралельно цьому з травня 1908 р. О.А. Попов разом із В.І. Альбіцьким активно займався облаштуванням Гідравлічної лабораторії ХТІ¹¹. Він навчався у Василя Івановича гідротехнічній справі, проектуванню різноманітних деталей машин. В оснащенні підрозділу паралельно брав участь і Володимир¹². Однак з 1 вересня 1910 р. О.А. Попов, відповідно до заяви, поданої ним у травні поточного року до Учбового комітету, залишив посаду лаборанта, оскільки отримав нову — викладача з гідротехнічних споруд, теорії та будови насосів¹³.

Уже 8 жовтня 1910 р. у своєму офіційному зверненні за № 1290 Василь Іванович подав прохання про призначення на вакантне місце лаборанта свого сина Володимира, обґрунтовуючи його кандидатуру як найкращу. До того ж, у своєму звертанні професор-гідралік навів такі вагомі аргументи¹⁴: *«Від часу передачі Гідравлічної лабораторії в моє завідування найактивнішим помічником у розробці проектів і складанні креслень був студент Технологічного інституту Володимир Альбіцький. Він залишається моїм помічником і до сьогодні. Враховуючи, що Володимир є найбільш обізнаним у виконаних роботах для лабораторії, а також у планах щодо майбутніх робіт, і зважаючи на те, що наприкінці жовтня або на початку листопада він завершить усі роботи, необхідні для отримання ступеня інженера-технолога, я вважаю за доцільне просити Учбовий комітет звернутися до Попечителя округу з проханням призначити Володимира Альбіцького тимчасово виконуючим обов'язки лаборанта Гідравлічної лабораторії <...> Протягом двох років Володимир Альбіцький безкоштовно і значною мірою працював для лабораторії, фактично виконуючи обов'язки лаборанта»*¹⁵.

Обмеження, пов'язані з військовою повинністю сина, Василь Іванович пояснював так: *«Оскільки Володимир Альбіцький зарахований до складу вільновизначенців, він має пройти військову службу. У разі відкриття вакансії у Харківській інженерній дистанції, де він планує служити, він буде зобов'язаний виконувати свої військові обов'язки. Проте, згідно з моїми запитами до військової присутності, вільновизначенці не можуть*

¹¹ Владимир Альбицкий. ДАХО, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7, арк. 1.

¹² Альбицкий Владимир Васильевич. Сайт бібліотеки НТУ «ХПІ». URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/uk/graduate/AlbitskiyVV> (дата звернення: 11.03.2025); Альбицкий Володимир Васильович (6 липня 1885—?). URL: http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/PREPODAVATELY/PR_A.html (дата звернення: 11.03.2025).

¹³ Владимир Альбицкий. ДАХО, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7, арк. 1—2.

¹⁴ Тут і далі переклад із російської зроблено автором.

¹⁵ Там само.

обіймати штатні посади, але можуть бути призначені виконувачами обов'язків»¹⁶. Стосовно сумісності виконання обов'язків лаборанта і вільновизначенця професор Альбіцький зазначив: «У Харківській інженерній дистанції служба передбачає перебування вільновизначенця на обов'язках лише до другої години дня, без необхідності проживання у казармі. Отже, від другої години і до пізньої ночі Володимир Альбіцький може перебувати в розпорядженні завідувача лабораторії»¹⁷.

У своєму відгуку-відповіді від 28 жовтня 1910 р. на рішення Учбового комітету ХТІ від 26 жовтня за № 6291 Василь Іванович також висловив власну позицію щодо застосування ст. 151 т. III Зводу законів Російської імперії, виданого 1896 р., про навчальні заклади, яка забороняє перебування близьких родичів на високих відповідальних посадах¹⁸. В.І. Альбіцький стверджував, що таке призначення не лише не суперечить інтересам служби, а й сприятиме її ефективності: «*Перебування лаборанта у близьких родинних зв'язках із завідувачем лабораторії, за моїми переконаннями, не лише не суперечить користі служби, а й значною мірою її підвищує. Родинна близькість надає завідувачу лабораторії такі права на увагу та час лаборанта, які не можуть бути досягнуті лише офіційними відносинами. <...> Нерідко зустрічається спільна служба близьких родичів у вищих навчальних закладах. У Харківському університеті нині працюють професорами рідні брати вчені-біологи Леонід Володимирович і Олександр Володимирович Рейнгарди, а також у Петербурзькому університеті професорами були батько Даниїл Авраамович і син Орест Даниїлович Хвольсони. Якщо Міністерство народної освіти не вбачало порушення статті 151 у цих випадках, де близькі родичі обіймали високі відповідальні посади, то незрозуміло, чому її повинно порушити спільне служіння сина із батьком, де син не має права вирішального голосу в жодних питаннях*»¹⁹.

Крім того, професор Альбіцький аргументував своє прохання особливими обставинами, підкреслюючи, що Володимир брав участь у розробленні проекту лабораторії та спостереженні за її роботами з моменту передачі структури під його управління за розпорядженням міністра. За словами Василя Івановича, не було жодного питання чи ідеї, пов'язаної із завданнями лабораторії, які б залишилися поза знанням або участю Володимира. У підсумку вчений-гідралік наголошував: «*Наразі мій син єдиний, хто знає і розуміє мій проект Гідралічної лабораторії в його повному обсязі, тому кращого лаборанта я знайти не можу*»²⁰.

¹⁶ Владимир Альбицкий. ДАХО, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7, арк. 2.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само, арк. 7.

¹⁹ Там само, арк. 12, 13.

²⁰ Там само, арк. 12.

У результаті кандидатуру Володимира Альбіцького на посаду лаборанта схвалили, про що директор ХТІ був повідомлений директивою № 30028 від 22 грудня 1910 р. Однак Володимир не міг повноцінно вступити на посаду до отримання диплома про завершення курсу вищого навчального закладу, що відбулося лише 3 червня 1911 р. Протягом цього періоду, з грудня 1910 р. до липня 1911 р., Володимир отримував грошову винагороду за окремими рахунками²¹, що викликало незадоволення В.І. Альбіцького, який 31 липня 1911 р. звернувся до директора ХТІ з проханням негайно порушити питання про допуск Володимира Альбіцького до виконання обов'язків лаборанта²².

Попри переконання директора, що на той момент не існувало нагальної потреби у призначенні лаборанта для робіт з облаштування Гідравлічної лабораторії, він усе ж таки 2 серпня 1911 р. у поданні за № 5940 виніс на розгляд Учбового комітету питання про затвердження інженера-технолога Володимира Альбіцького на посаді лаборанта із виплатою йому винагороди в розмірі 1000 карбованців на рік зі спеціальних фондів²³. Директор зазначав: *«Слід підкреслити, що у поданні від 2 серпня 1911 року мова йшла не лише про допуск до виконання обов'язків лаборанта, а й про офіційне затвердження на цій посаді, оскільки після здобуття диплома Володимир Альбіцький мав право обіймати посаду лаборанта при Гідравлічній лабораторії»*. На підставі зазначених документів поданням від 3 вересня 1911 р. за № 18593 Володимира Альбіцького було затверджено на посаді лаборанта з 11 липня 1911 р.²⁴

Саме в цей період, коли тривав процес призначення Володимира Альбіцького на посаду лаборанта, до роботи в Гідравлічній лабораторії ХТІ приєднався наймолодший із синів В.І. Альбіцького — Іван²⁵. Подібно до свого старшого брата він також безоплатно допомагав батькові, а його внесок у роботу лабораторії полягав у підтримці процесів облаштування, модернізації та технічного вдосконалення. Отже, залучення Василем Івановичем до роботи обох синів дало йому змогу значно підвищити ефективність діяльності лабораторії, а також сприяло реалізації амбітних проєктів ученого і зміцнило сімейні традиції у сфері науково-технічної діяльності. Як результат, у 1911 р. В.І. Альбіцький розробив, спільно зі своїми синами Володимиром та Іваном, спосіб протягування канатів на великі відстані через труби²⁶, на що отри-

²¹ Владимир Альбицкий. ДАХО, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7, арк. 128.

²² Там само, арк. 51.

²³ Там само, арк. 128.

²⁴ Там само, арк. 51.

²⁵ Альбицкий Иван Васильевич. Сайт бібліотеки НТУ «ХПІ». URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/uk/graduate/AlbitskiyIV> (дата звернення: 03.03.2025).

²⁶ Альбицкий Владимир Васильевич (6 липня 1885—?). URL: http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/PREPODAVATELY/PR_A.html (дата звернення: 11.03.2025).

мав патенти від російського та німецького урядів [6, с. 308]. У Гідролабораторії ще в 1910 р. В.І. Альбіцький також займався розробленням деталей для випробовування лабораторного водопроводу, і саме тоді вченому вдалося виробити оригінальний і дешевий спосіб ізолювання окремих частин водогону, а також нові методи його чищення — механічний і хімічний [5, с. 133].

Модернізуючи Гідравлічну лабораторію ХТІ, Володимир разом із батьком і молодшим братом у 1912 р. зіткнувся із суттєвими проблемами, пов'язаними зі звільненням В.І. Альбіцького із посади очільника лабораторії [7, с. 163—164]. Принциповість батька відіграла ключову роль у питанні заповнення вакантної посади керівника Гідролабораторії, на яку Василь Іванович наполегливо пропонував сина Володимира, вважаючи його найкращим кандидатом²⁷. Василь Іванович обґрунтовував свою пропозицію не лише родинними мотивами, а й професійною компетентністю Володимира, котрий, як зазначалося вище, активно допомагав у роботі цієї структури, а згодом обіймав посаду лаборанта²⁸. Підтримка кандидатури Володимира Васильовича з боку директора Мухачова і членів Учбового комітету свідчили про їхню згоду з думкою В.І. Альбіцького. Оскільки офіційного затвердження на місце очільника Гідравлічної лабораторії Володимир Альбіцький так і не отримав, надалі він виконував обов'язки завідувача підрозділу в статусі тимчасового керівника²⁹.

Проте діяльність В.В. Альбіцького як виконувача обов'язків очільника Гідравлічної лабораторії ХТІ завершилася досить швидко, попри зусилля та підтримку батька. Основною причиною відставки стала особиста неприязнь Володимира Васильовича до Євлампія Андрійовича Мороза, якого родина Альбіцьких вважала одним із головних винуватців смерті найкращого друга сім'ї — Івана Івановича Белянкіна (1876—1913). Ця антипатія була зумовлена теплими стосунками між сім'єю Василя Івановича і професором Белянкіним, адже у домі Альбіцьких під час дружніх чаювань завжди панувала привітна атмосфера, що створювала сприятливі умови для обговорення найскладніших наукових проблем. І.І. Белянкін був для молодого Володимира кумиром і наставником, з яким він із захопленням обговорював різні питання, передусім гідротехніки, механіки та математики. Такі зустрічі не лише зміцнювали зв'язки між ними, а й сприяли генерації інноваційних ідей [8, с. 101—102].

Конфлікт між В.В. Альбіцьким і Є.А. Морозом спалахнув на початку березня 1914 р. У ході їхньої випадкової зустрічі лаборант Володимир,

²⁷ Владимир Альбицкий. ДАХО, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7, арк. 98.

²⁸ Там само, арк. 163.

²⁹ Там само, арк. 128.

не стримавшись, висловив свої емоції, заявивши, що «по інституту бродять отруювачі, місце яким на каторзі» [7, с. 164]. На це підозрюваний Мороз відповів образливою реплікою, що призвело до бійки. Хоча жодна зі сторін не подавала офіційної скарги, інформація про інцидент дійшла до професора Г.Ф. Проскури (1876—1958). Після цього у своїх заявах від 12 та 14 березня 1914 р. Григорій Федорович вимагав негайного звільнення Володимира Васильовича, посиляючись на «*неправильне ставлення до службових обов'язків*» і «*непридатність до роботи в лабораторії*»³⁰. 15 березня 1914 р. Учбовий комітет ХТІ ухвалив рішення про відставку В.В. Альбіцького, а 18 березня він отримав офіційний запит від директора Мухачова з проханням подати заяву про звільнення³¹. Володимир так і не надав можливості для захисту, попри його спроби пояснити свої дії. Навіть Василь Іванович, котрий раніше всього підтримував сина та мав авторитет у ХТІ, не зміг вплинути на рішення адміністрації. Останнім документом, пов'язаним із Володимиром Альбіцьким у ХТІ, стало його прохання від 8 травня 1914 р. переслати документи до Санкт-Петербурга³². Що стосується Є.А. Мороза, то для нього наслідки конфлікту виявилися серйозними, адже після побиття він втратив здатність вільно пересуватися. У 1915 р. Євлампій Андрійович вийшов на пенсію через невиліковну хворобу, а невдовзі помер від серцевої недостатності [7, с. 163].

Подальша доля Володимира Альбіцького залишається фактично невідомою, навіть не встановлено точної дати його смерті. Проте наукова кар'єра вченого в ХТІ остаточно завершилася.

Висновки. Життєвий шлях Володимира Васильовича Альбіцького є прикладом взаємодії наукових і соціально-політичних чинників у формуванні академічної кар'єри. Професійне становлення цього вченого значною мірою зумовлене впливом батька, Василя Івановича Альбіцького, котрий відіграв ключову роль у розвитку вищої технічної освіти та гідравлічної науки в Харківському технологічному інституті. В.В. Альбіцький отримав ґрунтовну підготовку, активно працював у Гідравлічній лабораторії ХТІ, здійснивши вагомий внесок у вдосконалення методів випробування гідротехнічних конструкцій та очищення трубопроводів. Разом із тим формування його академічної кар'єри було зумовлене соціально-політичними обставинами початку ХХ ст. Прихильність до монархічних ідей, конфлікти з революційно налаштованими студентами й академічним середовищем зрештою обмежили можливості його подальшого професійного зростання. На прикладі біографії В.В. Альбіць-

³⁰ Владимир Альбицкий. ДАХО, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 7, арк. 106, 113.

³¹ Там само, арк. 107.

³² Там само, арк. 116.

кого продемонстровано, як політичні переконання могли впливати на наукову діяльність і кар'єрний шлях учених XIX — початку XX ст.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Демуз І. Родина Сокальських у вимірі сімейної історії та сучасних їй тенденцій суспільного життя. *Історія науки і біографістика*. 2022. № 4. С. 164—203. <https://doi.org/10.31073/istnauka202204-12>
2. Панасюк А.О. Наукова та педагогічна спадщина В.І. Альбіцького в історіографії. *Історія науки і біографістика*. 2022. № 1. С. 219—235. <https://doi.org/10.31073/istnauka202201-12>
3. Каплин А.Д. Особенности деятельности правых организаций Харькова и Харьковской губернии в общероссийском контексте в начале XX в. *Юг России и Украина в прошлом и настоящем: история, экономика, культура: сборник научных трудов V Междунар. научн. конф.* (г. Белгород, 23—24 янв. 2009 г.). Белгород, 2009. С. 138—142.
4. Обершт О.М. Поміркований російський націоналізм на території українських земель (початок XX ст.). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2016. № 15. С. 64—72.
5. Гутник М.В. Професор Василь Іванович Альбіцький — провідний учений Харківського технологічного інституту у галузі гідравліки (19.03.1850 — після 1916). *Історія науки і біографістика*. 2018. № 2. С. 126—138.
6. Панасюк А.О. Науково-практична діяльність професора В.І. Альбіцького та його внесок у розвиток науки та інженерної освіти. *Емінак*. 2024. № 2. С. 292—311. [https://doi.org/10.33782/eminak2024.2\(46\).718](https://doi.org/10.33782/eminak2024.2(46).718)
7. Журило Д.Ю. Становление и развитие Харьковского технологического института в конце XIX — начале XX веков. Харьков: НТУ «ХПИ», 2016. 264 с.
8. Журило О.Д., Гелетто В.М. Доля професора математики ХТІ Івана Белянкина. *Актуальні питання історії науки і техніки: матеріали 20-ї Всеукр. наук. конф.* (м. Київ, 7—9 жовт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 100—103.
9. Демуз І.О. Професор Альбіцький Василь Іванович (1850—1926(?)) — відомий учений у галузі гідравліки. *Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти: тези доп. II Міжнар. наук. конф.* (м. Кропивницький, 13—14 трав. 2021 р.). Кропивницький, 2021. С. 76—78.
10. Панасюк А.О. Життєвий шлях і психологічний портрет професора Василя Івановича Альбіцького (1850—1926(?)). *Наука та наукознавство*. 2024. № 3. С. 130—152. <https://doi.org/10.15407/sofs2024.03.130>
11. Панасюк А.О. Педагогічна діяльність професора В.І. Альбіцького наприкінці XIX — на початку XX ст. *Актуальні питання історії науки і техніки: матер. 21-ї Всеукр. наук. конф.* (м. Київ, 20 жовт. 2022 р.). Київ, 2022. С. 142—146.
12. Панасюк А.О. Роль та значення науково-освітньої діяльності професора В.І. Альбіцького в розвитку Харківського технологічного інституту в умовах інтенсивного піднесення індустріалізації на рубежі XIX—XX ст. *Науково-інноваційний розвиток агровиробництва як запорука продовольчої безпе-*

- ки України: вчора, сьогодні, завтра: матер. IV Всеукр. науково-практ. конф. (м. Київ, 28—29 верес. 2023 р.). Київ — Оброшине, 2023. С. 134—138.
13. Гончарова Н.О. Політизація національного руху студентської молоді. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2005. № 9. С. 81—86.
 14. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Історія розвитку. 1885—2010 / Ред. В.І. Ніколаєнко. Харків: НТУ «ХПІ», 2010. 408 с.

REFERENCES

1. Demuz, I. (2022). The Sokalsky family in the dimension of family history and contemporary trends in social life. *History of Science and Biographistics*, 4, 164—203. <https://doi.org/10.31073/istnauka202204-12> [in Ukrainian].
2. Panasyuk, A.O. (2022). Scientific and pedagogical heritage of V.I. Albitskyi in historiography. *History of Science and Biographistics*, 1, 219—235. <https://doi.org/10.31073/istnauka202201-12> [in Ukrainian].
3. Kaplin, A.D. (2009). Features of the activities of right-wing organizations in Kharkiv and the Kharkiv province in the general Russian context at the beginning of the 20th century. *South of Russia and Ukraine in the Past and Present: History, Economics, Culture: Proceedings of the 5th International Scientific Conference*. Belgorod, 138—142 [in Russian].
4. Obersht, O.M. (2016). Moderate Russian nationalism in the Ukrainian lands (early 20th century). *Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Science*, 15, 64—72 [in Ukrainian].
5. Hutnyk, M. V. (2018). Professor Vasyl Ivanovych Albitskyi — a leading scientist of the Kharkiv Technological Institute in the field of hydraulics (March 19, 1850 — after 1916). *History of Science and Biographistics*, 2, 126—138 [in Ukrainian].
6. Panasyuk, A.O. (2024). Scientific and practical activities of Professor V.I. Albitskyi and his contribution to the development of science and engineering education. *Eminak*, 2, 292—311. [https://doi.org/10.33782/eminak2024.2\(46\).718](https://doi.org/10.33782/eminak2024.2(46).718) [in Ukrainian].
7. Zhurilo, D.Yu. (2016). Formation and development of Kharkiv Technological Institute in the late 19th — early 20th centuries. Kharkiv: Publishing House of National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute” [in Russian].
8. Zhurilo, O.D., & Geletto, V.M. (2021). The fate of professor of mathematics at Kharkiv Technological Institute Ivan Belyankin. *Current Issues of the History of Science and Technology: Proceedings of the 20th All-Ukrainian Scientific Conference*. Kyiv, 100—103 [in Ukrainian].
9. Demuz, I.O. (2021). Professor Vasyl Ivanovych Albitskyi (1850—1926(?)) — a prominent scientist in the field of hydraulics. *History, Archeology, Information, Library, and Archival Science: Current Issues of Science and Education: Abstracts of the 2nd International Scientific Conference*. Kropyvnytskyi, 76—78 [in Ukrainian].
10. Panasyuk, A.O. (2024). The life path and psychological portrait of Professor Vasyl Ivanovych Albitskyi (1850—1926(?)). *Science and Science of Science*, 3, 130—152. <https://doi.org/10.15407/sofs2024.03.130> [in Ukrainian].

11. Panasyuk, A.O. (2022). Pedagogical activity of Professor V.I. Albitskyi at the end of the 19th — beginning of the 20th century. *Current Issues of the History of Science and Technology: Proceedings of the 21st All-Ukrainian Scientific Conference*, Kyiv, 142—146 [in Ukrainian].
12. Panasyuk, A.O. (2023). The role and significance of the scientific and educational activities of Professor V.I. Albitskyi in the development of the Kharkiv Technological Institute under the conditions of rapid industrialization at the turn of the 19th and 20th centuries. *Scientific and Innovative Development of Agro-Production as a Guarantee of Food Security of Ukraine: Yesterday, Today, Tomorrow: Proceedings of the 4th All-Ukrainian Scientific-Practical Conference*. Kyiv, 134—138 [in Ukrainian].
13. Goncharova, N.O. (2005). Politization of the national student movement. *Scientific Notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky. Series: History*, 9, 81—86 [in Ukrainian].
14. Nikolaenko, V.I. (Ed.). (2010). National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”. History of development. 1885—2010. Kharkiv: National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute” [in Ukrainian].

Одержано / Received 14.03.2025

Прорецензовано / Revised 02.04.2025

Підписано до друку / Accepted 06.04.2025

I.O. Demuz, Dsc (History), professor, chief researcher
National Scientific Agricultural Library
of the National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine
10, Heroes of Defense str., Kyiv, 03121, Ukraine
e-mail: demuz_inna@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

SCIENTIFIC DYNASTIES IN ENGINEERING
SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE
IN THE LATE 19th AND EARLY 20th CENTURIES:
VASYL AND VOLODYMYR ALBITSKY

This article presents the results of a study on the influence of the Albitsky family dynasty on the development of engineering science and education in Ukraine at the late 19th and early 20th centuries. The influence of Professor Vasyl Ivanovych Albitsky on the development of the scientific worldview of his son Volodymyr Vasyliovych Albitsky is traced. The study focuses on scientific mentorship, the role of family traditions in professional development, and the issue of the younger Albitsky's scientific independence. It also addresses the socio-political factors that shaped the careers of members of scientific dynasties in the early 20th century, including academic competition, political beliefs, and public perception. The research methodology is based on the historical-biographical method, which allowed tracing the professional development of V.V. Albitsky, and the comparative-historical method, which enabled the analysis of social, economic, and political influences on the scientist's career. A problem-chronological approach was used to identify the main stages in the scientific work of both father and son, while an interdisciplinary analysis helped assess their contribu-

tions to engineering education and science. The study reveals that V.V. Albitsky's career was largely shaped by the scientific authority of his father, V.I. Albitsky, who played a key role in the development of higher technical education and hydraulic science at the Kharkiv Technological Institute. V.V. Albitsky received extensive training, worked actively in the institute's Hydraulic Laboratory, and contributed significantly to the advancement of testing methods for hydraulic structures and pipeline cleaning systems. At the same time, his academic trajectory was influenced by the socio-political context of the early 20th century. Loyalty to monarchist ideas, along with conflicts with revolutionary-minded students and the academic community, ultimately limited V.V. Albitsky's opportunities for further professional advancement. The biography of V.V. Albitsky serves as a case study of how political convictions could shape the scientific work and careers of scholars in the late 19th and early 20th centuries.

Keywords: *Volodymyr Vasyliovych Albitsky, Vasyl Ivanovych Albitsky, scientific dynasties, academic mentorship, hydraulics, higher technical education, Kharkiv Technological Institute, Hydraulic Laboratory, political conflicts, social influences on science.*